

πρυνηείσα ἔφερε καὶ τοὺς ποιητὰς καὶ τοὺς τεχνίτας εἰς τὴν πεποιθήσιν καὶ τὴν ἀρρήτον καλλονήν. Καὶ αὐταί, ὡς χιτῶν, περιεκάλυπτον τὰ ἑλληνικὰ ἀριστουργήματα, ἐμψυχόνοσαι καὶ διατηροῦσαι αὐτὰ ἀειθαλῆ καὶ ἀναλλοίωτα. Ὁ ἀσεβὴς νοῦς δὲν πλησιάζει εἰς τὸ αὐτόσιον, τὸ κατ' οὐσίαν ἀγαθὸν καὶ καλόν. Διὸ λείπει ἀπὸ τὴν ἀσεβῆ σφύλῃν ὁ οὐράνιος οὗτος σπινθὴρ, ὅστις ἐνθουσιᾷ τὴν αἰσθητικὴν, κινεῖ τὸν μέγαν τεχνίτην, δημιουργεῖ ἀριστουργήματα, καὶ σχηματίζει ἀληθῆ ἐθνικότητα.

Διχφερουσιν ἄρα καὶ ἡ θρησκεία, καὶ οἱ θεοὶ, καὶ τὰ εἰδωλα τῶν ἑλλήνων καὶ Ἀσιανοαἰγυπτίων· οὕτω καὶ τὸ σύμβολον αὐτῶν. Ἡ ψυχὴ, φαίνεται, θέλουσα νὰ ἐννοήσῃ ὅπως οὖν τὸ ἄπειρον, καὶ μὴ δυναμένη διὰ μόνης τῆς ἐξωτερικῆς τελειότητος νὰ παραστήσῃ τὸ ἀπεριόριστον, κατέφυγεν εἰς ἀπόκρυφα σχημάτια, τὰ ὅποια σύμβολον ὠνόμασαν οἱ Ἀσιανοὶ θεολόγοι. Εἰς αὐτὰ εἶναι ἡ ἐννοια τοῦ ὀσίου ἐνδεδυμένη, ὡς εἰς τὰ ἀγάλματα, γήϊνόν τινα χιτῶνα, μετ' ἀπροσδιορίστου μεταφυσικῆς ιδέας, εἰκαζομένης μᾶλλον, παρά ὀρωμένης. Ἡ ἀρχαία θρησκεία εἶχε δύο τοιαύτας μορφάς: τὸ Σύμβολον, λέγω, καὶ τὸν Μῦθον, τὸ μὲν περιεκαλυπτόμενον ἀπὸ μυστηριώδη σιωπῆν, καὶ πεποιθήσιν ἀνεξέταστον, διαμένει πάντοτε τὸ αὐτὸ, ὡς ἡ αἰδῖος εἰκασία, τὴν ὁποίαν παραστένει τὸ τρίγωνον, ὁ ἀκόμητος ὀφθαλμὸς, κ.τ.λ. Ὁ δὲ μῦθος, στηριζόμενος εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν λέξεων, εἶναι κινητὸς, ἀκολουθῶν τὸν κυματισμὸν τῆς διαλέκτου καὶ τῆς καταλήψεως τῶν ἀνθρώπων ... Τὸ Σύμβολον παραστένει τί, χωρὶς νὰ τὸ προσδιορίζη κυρίως· ὑποπτεύεται αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ δὲν εὐρίσκει τὸ ὄνομά του, τὸ ὅποιον γίνεται ἀμέσως ἄφαντον, καὶ χάνεται εἰς μυστηριώδη αἰθέρα (α).

(α) Creuzer. περὶ τῶν Θρησκειῶν τῆς Ἀρχαιότητος. Ὁρα τὴν Εἰσαγωγὴν τῆς Γαλλικῆς μεταφράσεως φ. 18-99, ὅπου εὐρίσκεται ἡ φιλο-

Ἡ Ἑλληνικὴ ὁμῶς μεγαλοφυΐα ἐξήγησεν ὁπωσοῦν καὶ αὐτὸ τὸ δυσνόητον Σύμβολον, ἐνώσασα τοιαύτην τελειότητα εἰς τὸ ἐξωτερικὸν κάλλος τοῦ σχήματος, ὥστε τὸ ἐσύγχισε μετὰ τῆς ἰδέας τοῦ ὄντος. Καὶ καθὼς ὁ Πλάτων ἤνωσεν οὐσικωδῶς τὴν φράσιν μετὰ τῆς ὑψηλῆς ἰδέας, οὕτω καὶ οἱ τεχνίται τὴν ἐξωτερικὴν τελειότητα τῶν ἀγαλμάτων, μετὰ τῆς μυστικῆς ἐννοίας τοῦ ὀσίου. Ὡστε ἡ πλαστικὴ φαντασία τῶν ποιητῶν καὶ τεχνιτῶν ἐπαράστησε πλαστικώτερον τὸ Σύμβολον. Ἡ κεφαλὴ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς σύει τὸν οὐρανόν· ἡ Τρίαινα τοῦ Ποσειδῶνος τὸν Ὠκεανόν· τὸ βλέμμα τῆς θεᾶς τοῦ κάλλους χάνεται εἰς τὴν ταραχὴν τῆς Αἰδοῦς, τοῦ Καλλιπόπτου Ἀπόλλωνος εἰς τὴν ἰλαρότητα, ἢ τὴν κατὰ τῆς κακίας νίκην τῆς ἀρετῆς· καὶ τῆς Νεμέσιδος εἰς τὴν ἄβυσσον τῶν μυστηρίων (α). Ὁ Λακωνὸν εἶναι ἐντελής ἐποπὴ· παλαίει ἡ ἀρετὴ μετὰ τοῦ φυσικοῦ ἄλγους· πάσχει ὁ πατὴρ διὰ τὰ τέκνα του περισσότερο παρὰ δι' ἑαυτὸν· τὸ ἠθικὸν ἄλγος νικᾷ τὸν φυσικὸν πόνον· ἡ ἀρετὴ, καὶ τὰ δύο ὁμοῦ, ἡ ἐννοια τοῦ ὀσίου ἐγείρει τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸν οὐρανόν· διστάζει μίαν στιγμὴν εἰς τὴν θεῖαν πρόνοιαν· ἀλλ' ἡ συνείδησις ἐγείρει τὴν φωνήν, καὶ ὁ σπαραττόμενος ἀπὸ τοὺς δράκοντας ζητεῖ τὸν ἐξ ὕψους οἰκτιρισμόν. Οὕτως οἱ Ἕλληνες ἤνωσαν εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ σχήματος, τῆς θέσεως, τοῦ βλέμματος, κ.τ.λ. τὰς ὑψηλοτέρας μεταφυσικὰς ἐννοίας (β).

σοφικὴ ἐξήγησις τοῦ Συμβόλου καὶ Μύθου Ὄρα καὶ τὴν Ἐπιστολὴν τοῦ Crenzar περὶ Ὀμήρου καὶ Ἡσιόδου,

(α) Ὄρα Ἑλληνικ. Ἀνθολ. Ὑμνον Νεμεσ. — Goguet. orig. des lois première p. Livr. II. Ch. 6. Tom. I. p. 160.

(β) Ξενοφ. Ἀπομνημον. Βιβλ. Γ. Κεφ. X. § 8.

Συμπεραίνεται ἐκ τῶν εἰρημένων, πρῶτον, ὅτι ἡ ἀπόλυτος τῶν Ἀσιανῶν ἱεροκρατία δὲν ἐστερεώθη ποτὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα· δεύτερον, ὅτι ἡ περιορισμένη αὐτῆς δύναμις γρήγορα κατηργήθη· τρίτον, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ θρησκεία, σύνθετος ἀπὸ ἑτερογενεῖς θεοὺς καὶ δόγματα, διετήρησεν ἰδιαίτερόν τινα χαρακτῆρα εἰς ὅλους αὐτῆς τοὺς κλάδους· τέταρτον, ὅτι αὐτὴ, ἀντὶ νὰ καθυποβάλλῃ τὸν ἄνθρωπον, ὄχι μόνον καὶ αὐτὸν ἠλευθέρωσεν, ἀλλὰ καὶ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν πεποιθήσιν ἐστερέωσε· αὐτὴ ἀνυψώσα καὶ λαμπρύνασα τὴν φαντασίαν, ἐτελειοποίησε τὴν ποίησιν, καὶ τὴν τέχνην, καὶ ἀνέπτυσσε θαυμασίως τὴν πλαστικὴν δύναμιν τοῦ νοός· καὶ πέμπτον, ἀντὶ νὰ ταπεινώσῃ τὰ εὐγενῆ τοῦ πολίτου φρονήματα, ἐξωογόνει τὸν ὑπὲρ πατρίδος καὶ δόξης, τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας καὶ βελτιώσεως ἔρωτα τῶν Ἑλλήνων (α). Οὔτε ὁ τεχνίτης, οὔτε ὁ φιλόσοφος, δὲν ἤθελον κατασκευάσει ἀριστουργήματα, ἂν δὲν ἐθερμαίνοντο ἀπὸ τὴν ὑψηλὴν ἔννοιαν καὶ πεποιθήσιν τοῦ ὁσίου· καὶ, ἂν ἠγνόουν τὸν ἀληθῆ θεόν, ᾗσαν θεοσεβεῖς προσκυνοῦντες καὶ λατεύοντες τὸν ἄγνωστον θεόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπλησιάζον ἔτι μᾶλλον οἱ μεμυημένοι εἰς τὰ Μυστήρια καὶ οἱ σοφοί.

(α) Ὁ θέλων πλειότερας καὶ τελειότερας γνώσεις περὶ τῆς ἀρχαίας θρησκείας τῶν Ἑλλήνων, πρέπει νὰ καταφύγῃ εἰς τοὺς προῤῥηθέντας σοφοὺς. Εἶναι δὲ δύσκολον, χωρὶς τὴν βοήθειαν τῶν Γερμανῶν ἀρχαιολόγων, νὰ διέλθῃ τις τὸ σκοτεινὸν στάδιον τῆς ἀρχαιότητος.

ΠΕΡΙ ΜΥΣΤΗΡΙΩΝ (α).

‘Ολόκληρα ... και εὐδαίμονα φόσ-
ματα μνούμενοί τε και ἐπιπτεύοντες
ἐν αὐγῇ καθαρᾷ. (Πλάτ. Φαιδρ.)

Ἡ ἀκριβὴς ἐξήγησις τῶν Μυστηρίων ἤθελεν ἀφαιρέσει τὸ πυ-
κνὸν κάλυμμα, και δείξει τὰ ἀπόκρυφα θρησκευτικὰ Δόγματα,
Σύμβολα, και Μύθους τῆς ἄνω Ἀσίας, τῶν Ἰνδῶν, τῶν Αἰγυ-
πτίων, και λοιπῶν ἀρχαίων ἐθνῶν, φωτίζουσα και τὴν Φιλοσο-
φίαν, και τὴν Ἱστορίαν, και αὐτὴν τὴν Νομοθεσίαν. Ὁ Πλά-
των μυθεῖς λαλεῖ μετὰ σεβασμοῦ και εὐλαβείας περὶ Μυστη-
ρίων. Κατὰ δυστυχίαν οἱ παλαιοὶ φοβούμενοι, ὠμίλησαν συν-
εσταλμένως περὶ αὐτῶν (β). Τὰ δὲ πλείωτερα τεμάχια και μνη-
μεῖα ἔφάνισεν ὁ χρόνος, ἢ ἡ σιδηρᾷ χεὶρ τῆς δεισιδαιμονίας
και τοῦ βαρβαρισμοῦ. Οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ ἀναφέρουσι περὶ
αὐτῶν μὲ τὴν ἀχώριστον τοῦ φανατισμοῦ πικρίαν, και ὡς προ-
σῆλυτοι νέων δογμάτων. Ὡστε ὁ φόβος τῶν πρώτων, ἢ ἀμά-
θεια τῶν βαρβάρων, και τὸ μῖσος τῶν τελευταίων, ἐστέρησαν

(α) Ὁρα Τερτουλλιανόν. — Τὸν ἅγιον Κλήμην τὸν Ἀλεξανδρείας.

Warburton. Dissert sur les mystères des anciens.

Gebelin. Histoire du Calandr.

Meursius. sur les mystères d'Eleusis.

Ouvaroff. Essai sur les mystères d'Eleusts 1816.

‘Ο πολυμαθὴς οὗτος συγγραφεὺς ἐφιλοτιμήθη, φαίνεται, νὰ συμπερι-
λάβῃ εἰς μικρὸν σύγγραμμα τὰς ἀκριβεστέρας, και τελειοτέρας ιδέας πε-
ρὶ τῶν Μυστηρίων τῆς Ἐλευσίνας.

(β) Ὅστις δὲ, λέγει σκιωδῶς ὁ ἱστορικὸς, τὰ Καβείρων ὄργια μεμύχη-
ται, τὰ Σαμοθράϊκες ἐπιτελέουσι παραλαβόντες παρὰ Πελασγῶν, οὗ-
τος ὄναρ οἶδε τὸ λέγω. (Ἡρόδ. Βιβλ. II. § 51.)

τούς μεταγενεστέρους ἀπὸ τὸν οὐσιωδέστερον τρόπον, δι' οὗ ἐδύ-
ναντο νὰ ἀνακαλύψωσι τὴν σκοτεινὴν ἀρχαιότητα, εἰς τὸ οὐ-
σιωδέστερον ἀντικείμενον τῆς ἀνθρωπίνου ἐρεύνης.

Αἱ θρησκεῖαι τῶν παλαιῶν ἐδίκαιροντο εἰς ἐξωτερικὰς ἱεροπρα-
ξίας, καὶ εἰς ἐσωτερικὰ πρακτικὰ ἢ μυστήρια, τὰ ὁποῖα φυλάτ-
τουσι πολλοὶ λαοὶ μέχρι τοῦδε (α). Ὡστε, ἐνῶ ὁ κοινὸς ὄ-
χλος ἐπροσκύβει γονυπετῆς τὸ ἄγαλμα τοῦ Διὸς, ὀδηγούμε-
νος ἀπὸ τὴν εὐσεβῆ ἑνοίαν τοῦ ὁσίου· ὁ μεμυημένος εἰς τὰ
μυστήρια ὑψούτο εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ παντός, καὶ θεωρῶν τὸ λαμ-
πρὸν θέαμα τῆς δημιουργίας, ὑμνολόγει τὸν πάνσοφον Δημι-
ουργόν.

Οἱ Ἕλληνες λαβόντες παρὰ τῶν Φοινίκων, Αἰγυπτίων, κ.τ.λ.
τούς θεοὺς, τὰ ὀνόματα αὐτῶν, καὶ τὰς ἱεραρχίας, παρέλαβον
ἐπίσης καὶ τὰ μυστήρια μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης μυστικῆς πομ-
πῆς (β). Τὰ μυστήρια τῆς Αἰγυπτιακῆς Ἰσίδος ἐπέρασαν εἰς τὴν
Φοινίκην· ἐκεῖθεν εἰς τὴν Καμβυρικὴν Σαμοθράκην, ὡς φαίνεται
ἀπὸ τὴν ὄρφικὴν τῶν θεῶν ὀνομασίαν. Ὁ Αἴνος μεταβὰς ἀπὸ
τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἰς τὴν Δῆλον, ἔψαλλε τὴν γέννησιν τῆς Δή-
μητρος καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος ἀπὸ τὴν Λητώ (γ). Ἡ μυστικὴ Ἰ-
δὴ τῆς Κρήτης εἶναι ἡ Ἰδὴ τῆς Φρυγίας (δ). Οἱ Τελχίνιοι εἰς
τὴν Ρόδον ἐπροσκύβουν, ὡς οἱ Πέρσαι, τὸν ἥλιον καὶ λοιπὰς φυ-
σικὰς δυνάμεις. Ἡ εὐλάβεια τῆς Κυβέλης ἦτο Φρυγικὴ. Καὶ
τὸ Τρωϊκὸν Παλάδιον Σκυθικόν, κ.τ.λ. ἐπομένως ἢ λατρεῖα ἀ-

(α) Lafiteau. Meurs des Sauvages. T. II. p. 57.

(β) Ὅρα Ἰαμβλ. Πάνθεν Αἰγυπτίων. — Terrasson. Rom. philoso-
ph. — Creuzer Relig. ou le Symbol. T. II. § 1.

St. Cerroix. Recherch. sur les myst. de Paganis. 3 Smit. art. I.
p. 112, 114.

(γ) Πausαν. Βιβλ. I. Κεφ. 18, καὶ ἀλλαγῶ.

(δ) Munter. Erklarung einer Griechischen ect.

κολουθοῦσα τὴν φύσιν τῶν Ἀσιατικοαἰγυπτιακῶν θρησκειῶν, ἦτο καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα δημόσιος καὶ μυστικὴ. Ἡ πρώτη καταγινόμενη εἰς δημοσίους ἱεροπραξίας, ἐγνώριζε πολλοὺς θεοὺς, τὴν δύναμιν ὅπως οὖν ἐκάστου, τὴν ἐπήρειαν αὐτοῦ εἰς τὸ γενικὸν σύστημα τοῦ παντός. Οἱ τρεῖς υἱοὶ τοῦ Κρόνου καὶ τῆς Ῥέας διήρσαν μεταξὺ τῶν τὸν Οὐρανόν, τὸν Ἄδην, καὶ τὸν Ὠκεανόν. Οἱ δὲ μεμνημένοι εἰς τὰ μυστήρια προσκυνοῦντες ἐγνώριζον μόνοι τὰς ὑψηλὰς ἐννοίας τοῦ Συμβόλου, Μύθου καὶ Ἀλληγορίας, καὶ τῶν Δογμάτων: ἤγουν τὸν ἐνιαῖον Θεόν, καὶ τὴν δημιουργικὴν καὶ συνεκτικὴν αὐτοῦ δύναμιν.

Τὰ Μυστήρια τῆς Ἐλευσίως ἦσαν τὰ πλέον περιβόητα τῆς Ἑλλάδος, καὶ μάλιστα μετὰ τὴν πρόοδον καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς Δημοκρατίας τῶν Ἀθηναίων. Ἐσυστήθησαν κατὰ τινὰς ἀπὸ τὸν Μουσαῖον (α)· κατὰ δὲ ἄλλους ἀπὸ τὸν Ὀρφέα, ἢ αὐτὴν τὴν Δήμητραν. Αἱ ἐκ Πάρου χρονολογικαὶ Πλάκες ἀναφέρουσι τὴν ἀρχὴν τῶν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Βασιλέως Ἐρεχθέως (β). Πλὴν ἡ σιωπὴ τοῦ Ὀμήρου φανερώνει, ὅτι εἰς ἑπιμεταγενέστερα τῶν Τρωϊκῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ Ποικτοῦ (γ).

Ἡ Ἐλευσίς ἔκειτο, κατὰ τὸν Πausανίαν, μεταξὺ Μεγαρίδος καὶ Ἀθηναίων· οἰκίθη ἀπὸ τὸν Ὠγύγιον βασιλέα τῆς Ἀττικῆς, ἢ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἐλευσίνιον, ὅστις μετέδωκε τὸ ὄνομά του· ἢ ἀπὸ τὴν ἔλευσιν τῆς Δήμητρας ὠνομάσθη Ἐλευσίς (δ). Ὁ Ἐρεχθεὺς τὴν ἦνωσε μετὰ τῆς Ἀττικῆς, φαίνεται· ὑψώθη, ὅτε εὐδοκίμει ἢ

(α) Tertullien. Apol. cap. XXI.

(β) St. Croix. αὐτόθι. 3 Scot. art. I p. 112—114. ἐκδοθ. 1817.

(γ) Ouvaroff. Essai sur les mystères d'Eleusis. Sect. I. pag. 12—15.

(δ) Pausan. Ἀττικ. Κεφ. 38.—Στέφαν. Βυζάντ. Λεξ. Ῥάριον. Ὄσα καὶ τὸ Μέγα Ἐτυμολ. Ἐλευσίς.

δημοκρατία τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἔπεσε μεν' αὐτῆς, καθὼς καὶ τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν μετὰ τῶν Πελασγοδωριέων. Ὁ ναὸς τῆς Ἐλευσίνας ἦτον εἰς τῶν τεσσάρων ἀξιολόγων τῆς Ἑλλάδος· ἐπευπολήθη ἀπὸ τοῦς Πέρσας· ὁ Περικλῆς τὸν ἀνήγειρε κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Φειδίου (α). Ὁ βάρβαρος Ἀλαρίχος καὶ οἱ Χριστιανοὶ τὸν κατέσκαψαν, τῆς εὐσεβείας, λέγοντες, ἐπικρατούσης, ἐκ θεμελίων ἐκρίζωτέον τὰ τῶν εἰδώλων τεμένη. Ὁ ναὸς οὗτος ἐφωτίζετο ἀνωθεν, ὥστε εἰσερχόμενός τις εἰς αὐτὸν, ἐκυριεύετο ἀπὸ μυστικῆν τινα φρίκην. Τὰ δὲ μυστήρια ἐτελοῦντο εἰς τὸ ὑπόγειον Τέμενος, ἐπὶ τῆς πύλης τοῦ ὁποίου ἦτο χαραγμένη ἡ ἐπιγραφή « μὴ χωρεῖν εἰς ὧ τῶν ἀδύτων, ἀμύητοις οὖσι (β).

Τὰ μυστήρια τῆς Ἐλευσίνας ἐδικαιροῦντο εἰς δύο· τὰ μὲν πρῶτα, ὀνομαζόμενα μικρὰ, ἦτον ἓν εἶδος προπαρασκευῆς καὶ ἐτοιμασίας· τὰ δὲ δεύτερα ἐκαλοῦντο μεγάλα μυστήρια. Εἰς κειρὸν τῶν πρώτων ὁ κατηχούμενος, καθαριζόμενος ἐδιδάσκετο τὰ συμβεβηκότα τῆς Δήμητρος καὶ Περσεφόνης· τὴν ἀμοιβὴν τῆς ἀρετῆς καὶ τὴν ποινὴν τῆς κακίας εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν· ἐγνώριζε καλλήτερα τὰ δόγματα τῆς πολυθείας· καὶ κατὰ τοῦτο ἐσυμφώνει κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον τὰ προπαρασκευαστικὰ μικρὰ μυστήρια μετὰ τῆς ἐξωτερικῆς τοῦ ἔθνους λατρείας.

Ὅσοι δὲ ἐπέμενον εἰς τὴν δοκιμασίαν, καὶ ἐγίνοντο δόκιμοι, ἐμμοῦντο ἐπὶ τέλους εἰς τὰ μεγάλα μυστήρια. Αὐτοῦ ἐρρίπτετο

(α) Τὸ δὲ ἐν Ἐλευσίनि τελεστήριον ἤρξατο μὲν Κόροιβος οἰκοδομεῖν· καὶ τοὺς ἐπ' ἐδάφους κίονας ἔθηκεν οὗτος· καὶ τοῖς ἐπιστυλίοις ἐπέξευξεν· ἀποθανόντος δὲ τούτου, Μασαγένης ὁ Ξυπέτιος τὸ διάzeugμα καὶ τοὺς ἄνω κίονας ἐπέστησε. Τὸ δὲ Ὀπαῖον ἐπὶ τοῦ Ἀνακτόρου, Ξενοκλῆς ὁ Χελαργεὺς ἐκορύφωσε κ.τ.λ. (Πλούταρχ. εἰς βίον Περικλέους.)

(β) Ὅρα Προκλ. Σχολ. εἰς τὸν Ἄ. Ἀλκιβιάδην τοῦ Πλάτωνος.

τὸ κάλυμμα τῆς πολυθεΐας, καὶ παρίστατο ἢ ἀπόλυτος θεΐτης, μονὰς ἀδιαίρετος καὶ δημιουργός. Ἡ ἔννοια τοῦ ὀσίου εἰς τὴν πολυθεΐαν διεχέετο, διὰ νὰ εἶπω οὕτως, ἀπὸ τὸ κέντρον εἰς τὴν περιφέρειαν· καὶ ἀπὸ τὴν πρώτην αἰτίαν εἰς τὰς δυνάμεις. Ἐὰ δὲ μεγάλα μυστήρια συνήθροίζον, τρόπον τινά, αὐτὴν ἀπὸ τὴν περιφέρειαν εἰς ἓν κέντρον, εἰς τὴν ἀναλλοίωτον μονάδα. Τότε οἱ μεμνημένοι ἐγνώριζον τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς· ἠνοίγετο εἰς αὐτοὺς ἡ βίβλος τῶν Συμβόλων τῶν Μύθων, τῶν Ἀλληγοριῶν καὶ τῶν Δογματῶν· καὶ ἐξηγοῦντες τὸ τριπλοῦν πρόβλημα τῆς ἀνθρωπίνου μελέτης: θεόν, κόσμον καὶ ἄνθρωπον, ἐλάτρευον τὴν ἀνωτάτην θεϊαν διάνοιαν, δημιουργὸν τοῦ ὄρατοῦ καὶ ἀοράτου, διοικοῦσαν καὶ συνέχουσαν ὅλον τὸ σύμπαν (α).

Τότε ἐγνώριζον οἱ μεμνημένοι τὴν φύσιν τῶν δευτέρων θεῶν, οἵτινες ἐλάτρευον ἀπὸ τὸ πλῆθος, καὶ ἐθεώρουν τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν μίαν καὶ ἀδιαίρετον, δημιουργοῦσαν, φθείρουσαν, καὶ πάλιν δημιουργοῦσαν, καὶ διοικοῦσαν τὴν κτίσιν διὰ γενικῶν νόμων, ἢ δυνάμεων, τῶν ὁποίων τὸ σύνολον ὠνόμαζον Φύσιν. Οἱ νόμοι λοιπὸν αὐτοὶ, ἢ αἱ ιδιότητες τῆς φύσεως: ἦτοι αἱ δυνάμεις προσωποποιούμεναι ἐσχημάτιζον τοὺς θεοὺς τῆς δευτέρας κλάσεως: ἦγον τοὺς θεοὺς τῆς πολυθεΐας, ἦτις ἦτον ἡ πίστις τοῦ κοινοῦ. Ἀλλὰ, κατὰ τοὺς μεμνημένους, ὁ Ἡφαιστος ἦτο τὸ πῦρ, δι' οὗ διάλύνονται καὶ γεννῶνται τὰ ὄντα· ἡ Ἑστία, τὸ στοιχειῶδες πῦρ τῶν ὄντων. Ἡ Ἑκάτη ἐφάνερωνε τὴν ἀγαθότητα· ἡ Νέμεσις, καὶ ἡ Θέμις τὴν θεϊαν ἐκδίκησιν καὶ δικαιοσύνην· ὁ Ποσειδῶν τὸ στοιχεῖον τῶν ὑδάτων· ὁ Αἴολος ἐφάνερωνε τὰ

(α) Κλήμ. Ἀλεξ. Στ. Κεφ. II. — Ζωσίμ. Ἱστορία Βιβλ. IV. ἵδε τὸ Τεμάχιον τοῦ Πορφυρίου, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Εὐσέβιος εἰς τὴν Εὐαγγελ. Προεπ. Βιβλ. III. Κεφ. 7. Freret Acad. des belles lettres. T. 27, l'histoire. pag. 14. — Στράβ. Βιβλ. X. Ouvaroff. καὶ St. Croix. αὐτόθι·

πνεύματα· ἢ ῥέα τὴν γῆν, ἢ τὴν παθητικὴν ὕλην· κ.τ.λ. Οὕτως ἐξήγουν οἱ μεμνημένοι τὸ μυστήριον τῆς δημιουργίας. Πρὸ τῆς κτίσεως, ἔλεγον, δὲν ὑπῆρχεν, εἰμὴ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ· καὶ ἡ νύξ τοῦ χάους· ἡ φωνὴ τοῦ παντοδυναμοῦ, εἰς τὸ πλήρωμα τῶν αἰώνων, ἔκαμε γόνιμον τὴν νύκτα τοῦ χάους, καὶ αὐτὴ ἔτεκε τότε τὰ μυστηριώδεις ὦν, ἐξ οὗ παρήχθη ὁ ἔρως· οὗτος κυκλοφορῶν εἰς ὅλην τὴν κτίσιν, διοργανίζει τὰ ὄντα· καὶ ἐφελκύν τὸ ὅμοιον σχηματίζει τὸ Σύμπαν. Ἡ ὕλη λαβοῦσα μορφήν καὶ σχῆμα ὠνομάσθη Ἀφροδίτη, ἥτις ἐξελθοῦσα ἀπὸ τὸ ὑδατώδες παγκόσμιον ὑγρὸν, κατεπράυνε διὰ τῆς ἔλξεως τῆς ὁμοιομορίας τὸν πόλεμον τῶν στοιχείων. Ἡ οὕτω προετοιμασθεῖσα ὕλη ἠνώθη μετὰ τῆς ἐνεργείας· τῆς ζωῆς, καὶ τοῦ πνεύματος, καὶ παρήχθη ὁ Πρωτεὺς, τοῦ ὁποίου αἱ πολυειδεῖς μεταμορφώσεις φανερόνουςι τὰς πολυαριθμούς συζυγίας τῶν στοιχείων, καὶ τὴν ἀναρίθμητον γέννησιν τῶν ὄντων. Ἄλλ' ὁ πάνσοφος καὶ παντοδύναμος Νοῦς, ἡ ἀρχικὴ καὶ ἀπόλυτος μονάς, ὁ ἀναλλοίωτος καὶ αἰδῖος Θεός, μένει πάντοτε ὁ αὐτός, ἀνώτερος τῶν θεῶν, τῶν δυνάμεων, τῆς φύσεως καὶ τῶν ὄντων, εἰς τὰ ἄδυτα τῆς ἀκατανοήτου θείας του Οὐσίας (α).

(α) Ὅρα τὸν ὕμνον τοῦ Κλεάνθους πρὸς τὸν Θεόν, παρὰ τῷ Στοβαίῳ. Τὴν Διδασκαλίαν τοῦ Ὀρφέως εἰς τὸν Σουίδα. φ. 350—καὶ Ἰαμβλ. Πάνθ. Αἴγυπτ. Βιβλ. I. Κεφ. Γ. § 1-6-7. Προκλ. εἰς Τίμαιον. Πλουτ. περὶ Ἰσίδος καὶ Ὀσίριδος. "Ἐτι δὲ

Essai sur les Myst. des anc. Grecs. ch. I. φ. 2 Ἐκδοθ. εἰς Γενεύ. 1787.—Duclos. Academ. des belles lettres. Tom. 19, Mem. p. 492, καὶ Τόμ. 35.—

Ouvaroff Myst. d' Elleus. Warburton. diviu. leg. Tom. I. p. 357. Essai sur les mystères des Anciens Grecs. Ch. I. φ. 2 Γενεύ. 1787.

Tertull. Apollog. Chap. XX.

St. Croix Recher: sur les Myst. de Pagan. p. 26.

Καὶ τέλος, ἐπρόσφερον τιμὰς ἰσοθέους πρὸς ἅπαντας τοὺς μεγάλους ἄνδρας, τοὺς ὁποίους ἡμιθέους ὠνόμαζεν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἢ πολυθεῖα, διὰ τὰς πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος εὐεργεσίας καὶ οὐσιώδεις ἐφευρέσεις τῶν. Ἄπαντα δὲ ἡ διδασκαλία τοῦ μεμυημένου εἰς τὰ μικρὰ καὶ μεγάλα μυστήρια ἐτελείωνε μὲ δύο Φοινικικὰς λέξεις Κόφ καὶ Ομ.φ.ετ: ἤγουν ἀγρυπνεῖτε, καὶ καθαροὶ γίνεσθε (α).

Τὰ μυστήρια εἶναι τὸ ὑψηλότερον μέρος τῆς ἀρχαίας θρησκείας, ἢ ἡ οὐσία αὐτῆς. Αὐτὰ, λέγει ὁ Πλάτων εἰς τὸν Φαίδωνα, εἶναι ἡ ἀληθὴς θρησκεία, καὶ οἱ θεμελιωταὶ αὐτῶν ἦσαν μεγαλοφύεστατοι καὶ θεῖοι ἄνδρες. Οἱ παλαιοὶ ἐρρόνουν, ὅτι ἄνευ μνήσεως οὐκ ἔστι σωτηρία διότι ὁ ἄνθρωπος ἔπρεπε νὰ καθαρῆται ἀπὸ τὸν ῥύπον τῆς ἁμαρτίας, ἔπρεπε νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀλήθειαν, νὰ γενῆ ὅμοιος, ὅσον τὸ δυνατόν, ὡς πρὸς τὴν ἁμωμιον καὶ ἀκηλίδωτον θείαν φύσιν· ἔπρεπε νὰ ἀγαπήσῃ ἐξ ὅλων τοῦ τῶν δυνάμεων, καὶ νὰ πράξῃ τὴν φιλόθεον ἀρετὴν. Ὅθεν εἰς τὰ μυστήρια ἐκαθαρίζετο πρῶτον ὁ μεμυημένος διὰ τῆς μετανοίας, τῆς ἰκεσίας, τῶν καθαρισμῶν καὶ πολλῶν ἄλλων ἱεροπραξιῶν. Ἐπειτα ἐδιδάσκετο τὰς ἀληθείας, καὶ λαμπρύνων τὸν νοῦν του διὰ τῆς θεωρίας τοῦ εἰλικρινοῦς, καὶ τὸν βίον διὰ τῆς ἀρετῆς, οἰκειοῦτο λατρεύων τὸ θεῖον, ἀπὸ τὰ ὁποῖον παρήγετο ὡς συνέπεια, καὶ ὄχι ὡς δόγμα, ἢ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ἀγά-

Freret. Acad. des belles - lettres. Tom. 27, Creuzer. Symbol. Tom. II. Στράβ. Βιβλ. X. σ. 716.

(a) Essai sur la Religion des Anc. Grecs, publié à Geneve 1787. Ὁρα Πλούταρχ. Ἀρέσκοντα Φιλοσ. Στράβ. Βιβλ. II.

Cicer. de natur. Deor. Liv. I. Chap. 24. Ἰσοκράτ. Πανηγ. Εὐσεβ. Εὐαγγελ. Προστοιμ. Βιβλ. II, Κεφ. 3. St. Croix. Myst. de pagan. Ouvaroff. Myst. d' Eleusis. Creuzer. Παρὰ νῶν Παλ. Θρησκείων.

πη (α). Οὕτως ἡ ψυχὴ τοῦ μεμνημένου προσπαθοῦσα, ἔσπρεσε τὸ βλέμμα της εἰς τὴν λάμψιν τῆς ἀγνώστου θεότητος, καὶ ἤλπιζεν εἰς τὴν ὀλβιότητα τῆς ἄλλης ζωῆς, καὶ τῆς μακαριότητος τῶν ἡλυσίων (β). Ὅθεν τὰ μυστήρια ἦτο δραστηριώτατον μέσον πρὸς ἐξευγενισμόν τῆς ἀνθρωπίνου φύσεως, πρὸς βελτίωσιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τῆς κοινωνίας· καὶ τοιοῦτος ἦτο, τῷ ὄντι, καὶ ὁ κύριος σκοπὸς αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον ἐζήτουν καὶ οἱ παλαιοὶ φιλόσοφοι: ὁ Πυθαγόρας, ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, οἱ Στωϊκοὶ κτλ. οὗτοι ἔλαβον ἀναντιρρήτως παρὰ τῶν μυστηρίων τὰ πρῶτα σπέρματα τῆς ὑψηλῆς ἠθικῆς καὶ τῆς μεταφυσικῆς αὐτῶν φιλοσοφίας (γ). Διὰ τοῦτο, ὡς θέλει φανῆ ἀκολούθως, ἡ διδασκαλία τοῦ Πυθαγόρου, καὶ τοῦ Πλάτωνος ἐδιδαιρείτο εἰς ἐξωτερικὴν καὶ ἐσωτερικὴν, ὡς καὶ τὰ μυστήρια εἰς μικρὰ, καὶ μεγάλα.

(α) Εἶπον, ὡς συνέπεια, καὶ ὄχι ὡς Δόγμα. Μόνος ὁ θεάνθρωπος Ἰησοῦς ἐνώσας ὑπερφυῶς τὰς δύο φύσεις: τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, ἐθεμελίωσε τὴν ἀψευδестаτήν καὶ σωτήριοιαν αὐτοῦ θρησκείαν καὶ διδασκαλίαν εἰς ἓν Δόγμα· εἰς δύο λέξεις: ἀγαπήσεις ἐξ ὅλων σου τῶν δυνάμεων Κύριον τὸν Θεόν σου. Καὶ τὸν πλησίον σου ὡς ἐαυτόν. Τίς δύναται νῦν ἀρνηθῆ τὴν θεϊότητα τούτων τῶν ῥημάτων; Αὐτὰ περιέχουσι τὴν ἀγιωτέραν θρησκείαν· τὴν καθαρωτέραν ἠθικὴν· τὴν ὑψηλοτέραν φιλοσοφίαν· τὴν ἀληθεστέραν πολιτικὴν καὶ κυβερνητικὴν. Ἀπασαί ἐνοῦνται εἰς ἓν κεντρικὸν σημεῖον: εἰς τὴν ἀγάπην, λέγω, τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Ἦτον εἰς τὰ πιστήρια τὸ παρὸν μικρὸν δοκίμιον ὅτε ἐκοινολογήθη ἡ Μεσσίας τοῦ Κ. Παναγιωτάκη Σούτσου· ἠγαλλίασεν ἡ ψυχὴ μου εὐροῖν εἰς αὐτὸν παρισταμένην τὴν θειοτέραν θεολογίαν, καὶ τὴν καθαρωτέραν ἠθικὴν φιλοσοφίαν διὰ λαμπρᾶς καὶ ὑψηλῆς ποιήσεως, δι' ἧς θέλουμεν πλησιάσει εἰς τὴν ἄφατον ἐκείνην μελωδίαν, ἐξερχομένην ἀπὸ τὸ Ψαλτήριον τῶν Χερουβὶμ τοῦ Κλοπστόκ πρὸς δοξολογίαν τοῦ Σωτῆρος τῶν ἀνθρώπων. (Ὅρα τὴν Μεσσιάδα τοῦ Κλοπστόκ.)

(β) Ἡσιόδ. Θεογον. σ. 720. Ὁ Συγγραφεὺς de l' Antiquité devoilé, βεβαιοῖ, ὅτι ἔλευσις ἔχει τὴν αὐτὴν παραγωγὴν καὶ σημασίαν τοῦ Ἐλέησον, καὶ τῶν ἡλυσίων.

(γ) Ὅρα τὰ σχόλ. τοῦ Πρόκλου εἰς τὸν Τιμαῖον τοῦ Πλάτωνος. Καὶ ἡ ἀμβλιχὸν βίον Πυθαγόρου. Warburton, divin leg. Tom I. pag. 339 — 147. Κικέρων. περὶ Φύσεως Θεῶν. Βιβλ. I. Κεφ. 42.

Ὡστε ἡ μύησις ἐχωρίζετο ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴν τῆς πολυθεΐας λατρείαν· τὰ μὲν μικρὰ ἦτον ἐν εἶδος προπαρασκευῆς τῶν μεγάλων, προετοιμασία ἢ δοκιμασία τοῦ ἀποδεκτοῦ· εἰς δὲ τὰ μεγάλα ἐκαθαρίζετο πρῶτον τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ κατηγουμένου· ἔπειτα ἐμυεῖτο εἰς τὰς ὑψηλὰς ἀληθείας· τὴν γνῶσιν, λέγω, τοῦ ἐνικίου καὶ αἰδίου θεοῦ· διέκρινε τὴν φύσιν καὶ τὰς ιδιότητας αὐτῆς, ἦτοι τοὺς δευτέρους λεγομένους θεοὺς, καὶ οὐχ ἦττον τοὺς ἥρωας, ἢ ἡμιθέους. Τότε ἐδιδάσκετο τὰς πλέον ἀφρημένους ιδέας τῆς μεταφυσικῆς, τῆς ἠθικῆς, τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς φυσικῆς· καὶ ἐθεώρει κατ' εὐθείαν τὸ λαμπρὸν ἔργον τοῦ δημιουργοῦ τοῦ σύμπαντος ὄρατοῦ καὶ ἀοράτου κόσμου, τὸν θεόν, καὶ τὰ ὄντα, τὸν πλάστην καὶ τὰ πλάσματα (α). Ὡστε ἢ ἐκ τῆς δεισιδαιμονίας τῶν μυστηρίων προερχομένη μερικὴ βλάβη δὲν ὑπόκειται οὔτε εἰς σύγκρισιν, ὡς πρὸς τὴν γενικὴν καὶ οὐσιώδη ὠφέλειαν, ἣτις ἐπισήμως συνέτρεξεν εἰς τὴν ταχθεῖαν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Αὐτὰ καθαρίζοντα τὸν βίον, καὶ λαμπρύνοντα τὸν νοῦν, προητοιμάζον τοὺς Ἕλληνας νὰ παραδεχθῶσιν εὐκολοτέρως τὰ δόγματα τῆς θειοτάτης διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ, ὡς παρατηρεῖται ἀπὸ τὰ θεῖα συγγράμματα τῶν πρώτων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Τὰ μυστήρια τῆς Ἐλευσίνης ἐδίδασκον τὸν μεμνημένον, ὅτι, διὰ νὰ ἀποφύγη τις τὴν αἰώνιον φρίκην τοῦ Ταρτάρου καὶ τῆς κολάσεως, καὶ νὰ ἀπολαύσῃ τὴν μακαριότητα τῶν ἡλυσίων πεδίων,

(α) Οὐκ ἀπεικίτως ἄρα καὶ τῶν Μυστηρίων τῶν παρ' Ἑλλησι. Ἄρχει μὲν τὰ Καθάρσια, καθάπερ καὶ τοῖς βαρβάροις τὸ Λουτρόν. Μετὰ ταῦτα δὲ ἐστὶ τὰ Μικρὰ Μυστήρια, διδασκαλίας τινὰ ὑπόθεσιν ἔχοντα καὶ προπαρασκευὴν τῶν μελλόντων· τὰ δὲ Μεγάλα περὶ τῶν συμπάντων· οὐ μαθάνειν ἔτι ὑπολείπεται· ἐποπτεύειν δὲ καὶ περινοεῖν τὴν τε φύσιν καὶ τὰ πράγματα. (Στοβ. Βιβλ. V. 688—689.)

καὶ τὴν ὀλβιότητα τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἔπρεπε νὰ ἀγαπᾷ ἐξ ὅλων τοῦ τῶν δυνάμεων καὶ νὰ πράττῃ τὴν ἀρετὴν καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν· αἱ δὲ πατριωτικαὶ ἀρεταὶ ἦσαν εἰς τὴν κορυφὴν τῆς Ἑλληνικῆς ἠθικῆς. Ὡστε ὁ ὑπὲρ πατρίδος ἔρως ἐλάμβανε, τρόπον τινα, νέαν ἰσχὺν, διεύθυνσιν καὶ σκοπὸν ἀπὸ τὰ μυστήρια καὶ τὴν ὑψηλὴν τῶν Ἑλλήνων θεολογίαν. Ἡ ἔννοια τῆς ἀθανασίας γεννᾷ ἀμέσως εἰς τὰς ἐλευθέρους ψυχὰς τὸν ὑπὲρ τῆς αἰδίου δόξης ἐνδοξον ἔρωτα, ὅστις εὐρίσκεται πέραν τοῦ τάφου. Αὕτῃ ζωογονεῖ τὴν ἐλπίδα, παρηγορεῖ τὸν ἀσθενῆ, διδάσκει τὴν μετριοφροσύνην εἰς τὸν εὐτυχοῦντα, διατηρεῖ τὸν λύχον τοῦ φιλοσόφου, φέρει τοὺς τριακοσίους εἰς τὰ στενά τῶν θερμοπυλῶν· τὸν Ἐπαμεινώνδα εἰς τὴν Μαντίνειαν· καὶ, ἂν συγκωρῆται ἡ σύγκρισις τῶν ὁμοίων, τὸν ἥρωα τῆς Ἀκαρνανίας (α) εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν ἐχθρῶν· καὶ πολλοὺς παλαιοὺς καὶ νέους ἀειμνήστους ἥρωας εἰς τὴν περιφρόνησιν τοῦ κόπου, τοῦ πόνου, καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου ὑπὲρ τῆς αἰδίου ἀρετῆς, καὶ δόξης (β).

Ὡστε μετὰ τὸν καθαρισμόν καὶ τὰς ἀπαιτουμένας δοκιμασίας, ἅπασα ἡ διδασκαλία τοῦ κατηγουμένου ἐδαιριεῖτο·

Αον. Εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ἐνός θεοῦ, δημιουργοῦ τοῦ παντός.

Βον. Εἰς τὴν ἀνωτάτην θείαν αὐτοῦ πρόνοιαν, τὴν δημιουργήσασαν καὶ συντηροῦσαν τὸ πᾶν· καὶ εἰς τὸ ἐξάϊσιον θέαμα τῆς δημιουργίας.

(α) Τὸν Βότσαρον.

(β) Ὅρα εἰς τὸ Συμπόσιον τοῦ Πλάτωνος τὴν ὑψηλὴν περὶ τούτων ἔκθεσιν τοῦ Σωκράτους. Πολλὰ τεμάχια τοῦ λαμπροῦ τούτου τῆς Ἀρχαιότητος ἀριστουργήματος εὐρίσκονται εἰς τὰ Συγγράμματα τῶν Πατέρων. Ὅρα τὸ περὶ θείων ὀνομάτων τοῦ Ἀρεοπαγίτου Διονυσίου, τοῦ Ἱεροῦ Αὐγουστίνου κ. τ. λ.

Γου. Εἰς τὴν γνῶσιν τῶν δευτέρων θεῶν, ἢ γενικῶν Νόμων, δι' ὧν διοικεῖ ὁ πάνσοφος καὶ παντοδύναμος νοῦς τὸ στερέωμα.

Δου. Εἰς τὴν ἐξήγησιν τῶν Συμβόλων, Ἀλληγοριῶν, Μύθων καὶ Δογματῶν.

Εου. Εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ ἐπομένως εἰς τὰς ἀμοιβὰς καὶ ποινὰς τῆς ἄλλης ζωῆς.

Σου. Εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς καὶ τῆς κοινωνίας, καὶ ἐπομένως εἰς τὴν πρόοδον τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν, καὶ εἰς ἓνα λόγον εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

Ζου. Εἰς τὴν ἀσκήσιν τῆς ἀρετῆς· ἐπομένως τῆς δικαιοσύνης, καὶ τῆς ἐγκρατείας, εἰς τὴν ἀγάπην τῶν ὁμοίων του, καὶ τῆς πατρίδος, ἐξ ἧς πηγάζει ἡ καταφρόνησις τοῦ ἰδίου συμφέροντος, ὑπὲρ τοῦ κοινῆς καλοῦ, καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας.

Τὰ Μυστήρια ἐπομένως ὄχι μόνον δὲν ὀλιγόστευον τὴν φυσικὴν ἐνέργειαν τῶν Ἑλλήνων, τὴν ὑπὲρ ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας κλίσιν αὐτῶν, ἢ τὸν ὑπὲρ πατρίδος καὶ δόξης ἔρωτα· ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὴν Νομοθεσίαν καὶ τοῦ κλίματος τὴν ἐπιφρῆσαν, ἀνέπτυσσον καὶ ἐκείνην καὶ αὐτὰ, ἐπανορθοῦντα τὰς γνώσεις καὶ τὴν ἔμφυτον ὀρμὴν εἰς τὸ μετὰ λόγου θάρρος καὶ εἰς ἕνθεόν τινα ἐνθουσιασμόν, τὸν ὁποῖον διεύθυνεν ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ἀκριβέστερα γνῶσις τῶν ὄντων. Διὰ τοῦτο δὲν εἰσῆρχετο εἰς τὸν ναὸν τῶν μυστηρίων οὔτε ὁ νόθος, οὔτε ὁ δοῦλος, οὔτ' ὁ κακοήθης καὶ διεφθαρμένος ἄνθρωπος· δὲν ἐμμεῖτο οὔτε ὁ προδότης τῆς πατρίδος, οὔτε ὁ λειποτάκτης, ἢ ὁ ἀδιάφορος εἰς τὸ κοινὸν καλόν, ὡς καὶ κατεῖς τὰς ὁμηγύρεις τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηναίων. Ὁ δὲ ξένος, ὅστις ἐπεθύμει νὰ μυηθῆ, ἔπρεπε νὰ υἱοθετηθῆ ἀπὸ πολίτην τινὰ Ἀθηναῖον, ἐκτὸς τοῦ Ἰπποκράτους (α), ὡς εὐεργετήσαντος τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων.

(α) Ἔδοξε τῇ Βουλῇ καὶ τῇ Δήμῳ μυηταὶ αὐτὸν τὰ Μυστήρια τὰ Με-

Μήτε πρέπει γὰ σταματίσῃ τις τὴν προσοχὴν του εἰς τὰ γε-
λοιώδη, πολλάκις πρακτικὰ τῶν Μυστηρίων καὶ Μυσταγωγῶν.
Ἄψασαι αἱ θρησκείαι εἰσι συμβολικαί· καὶ, ἂν ἡ πράξις τῶν τε-
λετῶν φαίνεται ἐνίοτε μικροπρεπὴς καὶ ἀξία χλευασμοῦ διὰ
τὴν ἀμαθῆ καὶ κοῦφον ἐπιπολαιότητα· τὸ πνεῦμα εἶναι ὑψηλόν,
ὁ σκοπὸς εἶναι θεῖος, καὶ τὰ ἀποτελέσματα ἀνάλογα τῆς μεγα-
λειότητος τοῦ ἐννοουμένου Θεοῦ. Τὸ μυστήριον τοῦ γάμου εἶναι
ἀναντιρρήτως, τὸ θεϊότερον καὶ ὠρελιμώτερον θρησκευτικὸν καὶ
πολιτικὸν διατάγμα. Ἄν ὅμως τὸ κρίνῃ τις κατ' ἐπιφάνειαν,
πρατηρῶν τὰς πολυειδεῖς καὶ διαφορῶς πράξεις τῶν ἐθνῶν,
εἰς τοιαύτην περίστασιν, θέλει ὑπομειδιάσει· ἀλλ' ἡ ἱερότης τοῦ
πράγματος μένει πάντοτε ἡ αὐτή· καὶ ὁ ἀνατρέπων αὐτὸ, ἀνα-
τρέπει πᾶσαν πολυάνθρωπον κοινωνίαν, λύει τὰ δεσμὰ τῆς συγγενεί-
ας· ἐξασθενεῖ τὸ οὐϊκὸν καὶ πατρικὸν φίλτρον, καὶ μεταβάλλει εἰς ζω-
οκοινωνίαν, τὰς ἀνθρωπίους συνοικήσεις. Μήπως ἡ πολιτικὴ, ἡ
κυβερνητικὴ, ἡ στρατηγία, καὶ εἰς ἓνα λόγον ὁ κοινωνικὸς βίος τῶν
ἀνθρώπων δὲν περιέχει θεατρικὰς τινὰς παραστάσεις;

Πολὺ περισσότερον ἐπομένως συμβαίνει εἰς τὰ Μυστήρια, παρα-
ξάνοντα ὡς ἐπιτοπλεῖστον τὸ ἄφατον, καὶ ἀπερίγραπτον· ποῖος
λόγος, ἡ πράξις ἀνθρώπινος δύναται νὰ παραστήσῃ τὸ μεγαλεῖον
τοῦ Θεοῦ; ἐκτὸς τοῦ μυστηρίου καὶ τῆς ἀρρήτου ἐκστατικῆς σιωπῆς;

Ἐπειδὴ δὲ τὰ Μυστήρια, κηρύττοντα ἓνα μόνον Θεόν, ἀπε-
μακρύνοντο οὐσιωδῶς ἀπὸ τὴν λατρείαν τῆς πολυθείας τοῦ ἔθ-
νους, ἤθελον κινδυνεύσει καὶ οἱ ὑπουργοὶ αὐτῶν καὶ οἱ μυστα-
γωγοὶ, ἂν δὲν προητοίμαζον δοκιμάζοντες τὴν σταθερότητα καὶ
πεποίθησιν τοῦ ὑποψηφίου. Διὰ τοῦτο ἤρχιζον πρῶτον τὰ μι-
κρὰ μυστήρια, ὅπου ὁ κατηχούμενος ἔπρεπε νὰ νηστεύσῃ μερι-

κας ἡμέρας ὑπερον ἤρχιζον καταρχάς οἱ καθαρισμοί, αἱ προσευχαί καὶ αἱ θυσίαι. Ἡ δὲ διδασκαλία καὶ ἡ προπαρασκευὴ τῶν μικρῶν μυστηρίων διήρκει ἓνα ὁλόκληρον χρόνον· καὶ, ἂν ὁ κατηχούμενος ἐφαίνετο εἰς τὸ διάστημα τοῦτο δόκιμος, διαμένων σταθερὸς εἰς τὴν ἀπόφασιν καὶ πίσιν του, ἀπεφασίζετο διὰ νὰ μυηθῆ εἰς τὰ μεγάλα μυστήρια, καὶ ὠνομάζετο τότε Ἐπόπτης (α).

Ὁ νεώτερος ἱερεὺς, ὠνομαζόμενος Ἱεροκῆρυξ, ἀπεμάκρυνεν ἀπὸ τὸν Ναὸν τοὺς μὴ μεμυημένους, ἀναγγέλλων ἅμα τὰ προστάγματα τοῦ θεοῦ. Ὁ δεύτερος λαμπαδηφόρος, καλούμενος δι' αὐτὸ Δαδοῦχος, ἤρχιζεν ἐκ νέου τοὺς καθαρμούς τῆς ψυχῆς, καὶ τοῦ σώματος, ἐξομολογῶν καὶ λούων τὸν ἐπόπτην, εἰς τερπνὸν τινα τόπον ἄγρας (β), στολισμένον ἀπὸ τὴν φύσιν καὶ τὴν τέχνην, καὶ ὅπου τὰ ὕδατα τοῦ Ἰλυσοῦ, καὶ ἡ σκιά μεγαλοπρεπῶν πλατάνων, διετήρουν ἐαρινήν τινα δρόσον πάντοτε. Τὸν τόπον τοῦτον ὠνομάζει ὁ θεῖος Πλάτων Ναὸν Νυμφῶν. Αὐτοῦ λαλεῖ ὁ Σωκράτης, γράφει ὁ θεῖος Πλάτων, καὶ ὁ λόγος εἶναι περὶ καλοῦ (γ). Ὁ τρίτος ἱερεὺς, καλούμενος Ἐπιβώμιος, ἐθυσίαζε προσευχόμενος μετὰ τοῦ ἐπόπτου· τὰ πάντα μετὰ βαθυτάτης σιωπῆς. Ὁ τέταρτος ἦτον ὁ Ἱεροφάντης, ὅστις ἐνδεδυμένος χλαμύδα καὶ διάδημα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, παρέστεινε τὸν Δημιουργόν (δ). Τότε ὁ ἐπόπτης, ἐξομολογούμενος ἐκ νέου, ὑπέσχετο με-

(α) Ὁρα τὸν Ἡσύχ. λ. Ἐπόπτης καὶ τὸν Σχολ. τοῦ Ἀριστοφ. εἰς Βάθρακ.

(β) Σουίδας καὶ Στέφ. Βυζαντ. λ. Ἄγρας.

(γ) Ἦτε γὰρ πλάτανος αὕτη μάλα ἀμφιλαφῆς τε καὶ ὑψηλὴ, τοῦ τε ἀγνοῦ τὸ ὕψος καὶ τὸ σύσκιον πάγκαλα, καὶ ὡς ἀκμὴν ἔχει τῆς ἀνθῆς, ὡς ἂν εὐωδέστατον παρέχει τὸν τόπον. Ἡ γε αὖ πηγὴ χαριεστάτη ὑπὸ τῆς πλατάνου ρεῖ μάλα ψυχροῦ ὕδατος, Νυμφῶν τε τινῶν, καὶ Ἀχελώου Ἱεροῦ. (Πλάτ. Φαίδ. ἢ περὶ Καλοῦ, φ. 4, καὶ ἐφεξῆς.)

(δ) Εὐσέβ. Προετ. Εὐαγγελ. Βιβλ. III.

τάνοιαν. Ἐπειτα ἤρχιζεν ἡ πράξις τῶν μυστηρίων διὰ νέων καθαρμῶν, ἀπονίψεων, ῥαντισμῶν, καὶ θυσιῶν. Ὁ νεόφυτος ἐγυμνοῦτο τέλος εἰς τὸν νάρθηκα, καὶ ἐβαπτιζέτο εἰς θαλάσσιον ὕδωρ, νηστεύων, καὶ θρηνῶν, καὶ προσευχόμενος. Ἐπειτα προσποιούμενος, ὅτι ἀπέθνησκεν ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος, ἀνίστατο ὁ νέος ἡγιασμένος ἄνθρωπος· καὶ ἐνδύόμενος τὸν λευκὸν χιτῶνα ᾧμνε καὶ βίον, καὶ πίστιν ἄμωμον, καὶ δικηγωγὴν καθαρὰν! Τότε εἰσῆρχετο εἰς τὸ ἐνδότερον τοῦ Ναοῦ, εἰς καιρὸν βαθυτάτης νυκτὸς (α).

Τότε τὸ καταπέτασμα καὶ τὰ τείχη ἐσαλεύοντο· ἡ δὲ γῆ σειομένη ἐπλήρωνε μὲ φρικώδη ταραχὴν τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ. Ὁ κεραυνὸς καὶ αἱ συνεχεῖς ἀστραπαὶ ἔκοπτον ἀδικκόπως τὸν αἰθέρα· φάσματα τρομακτικά, σκιαί φοβεραὶ, καὶ καταπληκτικαὶ βοαὶ εἰκόνιζον τὴν φρίκην τοῦ Ταρτάρου, καὶ τὴν μέλλουσαν τύχην τοῦ κακοῦ ἀνθρώπου (β). Μετ' ὀλίγον, μέγα καὶ ἰλαρὸν φῶς, καταβαῖνον ἀπὸ τὸν ἀνώτατον θόλον τοῦ Ναοῦ, ἀνήγγειλε τὴν ἔλευσιν τοῦ Σωτῆρος θεοῦ. Τὰ δὲ Ἡλύσια πεδία ἐφαίνοντο μακρόθεν, ἐστολισμένα μὲ πολυειδῆ χρώματα καὶ ἄνθη. Ἀπ' αὐτοῦ ἐξήρχοντο χεῖμαρροι φωτὸς, εὐαρέστου εὐωδίας καὶ οὐρανίας τινὸς μελωδίας. Τοιαύτη ἦτον ἡ μακάριος οἴκησις τῶν δικαίων, καὶ αἱ μετὰ θάνατον ἀμοιβαὶ τοῦ ἐναρέτου βίου.

(α) Πλούτ. περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος. Ὅρα Οὐναροφφ, καὶ St. Croix αὐτόθι περὶ μυστηρίων τῆς Ἐλευσίνας.

(β) Ἡράκλειος τοῦ ζόφου, εἰπέ μοι, ὦ Κυνίσκει! (ἐτελέσθης γὰρ τὰ Ἐλευσίνα) οὐχ ὅμοια τοῖς ἐκεῖ, τὰ ἐνθάδε σοι δοκεῖ; Εὖ λέγεις. Ἴδού οὖν προσέρχεται θαυματοῦσά τις φοβερόν τι καὶ ἀπειλητικὸν προσβλέπουσα. (Δουκιανός. Κατάπλους. Ὅρα Πausan. Φωκ. Κεφ. 28. Καὶ Πλάτ. Νομ. Βιβλ. IX.)

Οὕτως ὁ μεμυημένος καὶ τετελεσμένος, ἐγνώριζε τὸ τέλος τῆς ἀληθείας, καὶ πᾶσαν τὴν Συμβολικὴν θεολογίαν· τὴν ἀρχὴν τοῦ παντός, καὶ τῆς δημιουργίας· τὸ σύστημα τῶν οὐρανίων σφαιρῶν· τὴν ἐνιαύσιον περίοδον τοῦ Ἡλίου, τὸν ζωδιακὸν, τὸν κατακλυσμὸν, τὴν ἀρχὴν τῶν κοιωνιῶν, τῶν τριγῶν καὶ ἐπιστημῶν. Τότε ἐξήγει διὰ τῆς ἀρπαγῆς τῆς Περσεφόνης τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς· ἤγουν τὸ φύτευμα τοῦ σπόρου εἰς τοὺς κόλπους τῆς γῆς, καὶ τὸ μυστήριον τῶν γεννημάτων. Τότε ἐννόει, ὅτι οἱ δαίμονες τῶν διαφόρων κλάσων τῶν θεῶν εἰσὶν οἱ γενικοί νόμοι, δι' ὧν ὁ ἀνώτατος θεῖος καὶ μοναδικὸς Νοῦς διοικεῖ καὶ συνέχει τὸ Σύμπαν· καὶ ὅτι ἡ παγκόσμιος ἀρμονία πηγάζει ἀπ' αὐτόν· ἐξέρχεται καὶ τελειώνει εἰς τὸν κόλπον τοῦ ἀναλλοιώτου τούτου ὄντος. Τότε ἐκαταλάμβανεν, ὅτι ἡ Μονὰς τοῦ Θεοῦ διαχεομένη εἰς τὴν ἔκτασιν καὶ εἰς τὸν χρόνον, δημιουργεῖ, καὶ συνέχει, διατηρεῖ καὶ φθείρει, διὰ νὰ δημιουργήσῃ ἐκ νέου τὰ ὄντα. Οἱ δὲ θεοὶ, ἀκτίνες, τρόπον τινὰ, τῆς ἀπείρου Μονάδος, εἰσὶν οἱ Ἱπουργοὶ, αἱ Δυνάμεις, οἱ Νόμοι, δι' ὧν ἐνεργοῦνται τὰ φαινόμενα, εἰς τὴν ἀπειρον ἔκτασιν καὶ τὸν καιρὸν. Καὶ ὅτι δι' αὐτῶν εἰς τὸ τέλος τῶν αἰώνων, αὐτὸς πάλιν θέλει ἀπορρόφήσῃ καὶ αὐτούς, καὶ τὰ ὄντα, εἰς τὸν κόλπον τῆς ἀπείρου αὐτοῦ ἐνότητος (α). Ὁ δὲ ἱεροφάντης ἐτελείωνε καὶ τὴν τελετὴν τῶν

(α) Προκλ. εἰς Πλάτ. Ἄριστ. περὶ Ἐλευσίνος. Δίων ὁ Χρυσόστομος λόγος δωδέκατος. Ἄριστ. περὶ Κόσμου Πλάτωνος, ἢ περὶ Φύσεως.

Ouvaroff Essai sur les mystères d' Eleusius.

St. Croix. Recher. sur les mystér. du Pagan. p. 112

Ὅρα καὶ τὴν Γερμανικὴν Μετάφρασιν. Claud. de Rap. Proserp. L. I. Volt. Philos. de l' Histoire. ch. 37. — L' antiquité dévoilée Liv. III. ch. 2. (Boulager.) Warburton. Divin. legat. p. 335. ect. Apul. Metamorphos. Liv. XI. Dupuis. origin. des fables p. 502. Bekker. Le Monde Anchanté. Μεταμορφ. Ὀββιδίου. Creuzer. Περὶ Ἑλλ.

μεγάλων Μυστηρίων, καὶ πᾶσαν τὴν διδασκαλίαν, ἀπολύων τὸν τετελεσμένον καὶ ἡγιασμένον, καὶ λέγων, Πορεύου εἰς τὴν ὁδὸν τῆς δικαιοσύνης, λάτρευε τὸν Κύριον τῶν ὄλων. Εἶναι ἄναρχος ἀτελεύτητος, καὶ ἀκατάλειπτος· αὐτὸς μόνος εἶναι ἡ ἀλήθεια, καὶ αὐτὴ πηγάζει ἀπὸ τὴν θεϊαν τοῦ Οὐσίαν· ὁ χρόνος καὶ ἡ ἀπόστασις δὲν τὴν σκοτίζουν, διότι κρύπτεται εἰς τὴν λάμψιν τῆς ἀγλαοῦς αὐτοῦ στεφανίτιδος, καὶ τὴν ὁποίαν μόνος ὁ καθαρὸς τοῦ καθαρῶ καὶ ἡγιασμένου Νοῦς δύναται ὁπωσοῦν γὰ πλκσιάζη καὶ ἐνατενίσῃ (α).

Ἡ ἐπιήθεια λοιπὸν τοῦ κλίματος ἀναπτύσσουσα, ὡς ἐφάνη, τὴν φυσικὴν καὶ ἠθικὴν ἐνέργειαν τῶν Ἑλλήνων, ἠποίμαζε τὰ σπέρματα μεγάλου καὶ παραδειγματικοῦ ἔθνους. Ἡ νομοθεσία ἐν γένει, ἡ θρησκεία, καὶ αὐτὰ τὰ κεκρυμμένα μυστήρια, ἡ ποίησις πᾶσα, καὶ ἡ φιλοσοφία, διεύθυνον ἀνορθοῦσαι καὶ ἐπὶ μᾶλλον σπουδάζουσαι τὸν ὑπὲρ πατρίδος, δόξης, ἀνεξαρτησίας, καὶ πάσης βελτιώσεως, καὶ τελειοποιήσεως ἔρωτα, τοῦ ὁποίου τὰ λαμπρὰ ἀποτελέσματα εὐρίσκονται ἐγκεχαραγμένα εἰς ἕκαστον βῆμα τῆς ἱστορίας: εἰς τὰ πεδία λέγω τοῦ Μαραθῶνος καὶ Πλαταιῶν, εἰς τὰ ὕδατα τῆς Σαλαμῖνος, εἰς τὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν κ.τ.λ.

Ἄλλ' ἡ εὐημερία μιᾶς πόλεως, καὶ πάσης ἐπικρατείας, μάλιστα δημοκρατουμένης, στηρίζεται εἰς τὴν χρηστότητα τῶν

σκειῶν. Meursius. *Myster. d' Eleusis*. Ouvaroff. αὐτόθι. Vogel. *Versuch. über die Relig. der Aegypt. und Griech.*

(α) Δίων ὁ Χρυσόστομος λόγος δωδέκατος· ρ. 203, τὴν ὀνομάζει θεϊαν διδασκαλίαν καὶ ἐξήγησιν τοῦ παντός. Ὅρα Πausan. *περὶ μυστηρίων εἰς Ἄρκαδ.* Ὅρρικὰ. Ἡσιόδ. *Θεογ.* Degerando. *Syst. de la phil.* T. I. Cicero. *de Natur. Deos. Kai Leg.* Liv. II. § 14. Ὅρα Ἡρόδ. ὅσα λέγει περὶ Θεῶν Αἰγυπτίων καὶ ἄλλων εἰς πολλὰ μέρη τῆς ἱστορίας του, ἐξαιρέτως δὲ εἰς τὸ Βιβ. II.

ἠθῶν ἐκάστου πολίτου, καὶ τὴν ἠθικὴν ἐκάστης πόλεως, κράτους, καὶ οἰκογενείας. Αὐταὶ συνδεόμεναι ἀπὸ τὴν θρησκείαν, τὸν νόμον, καὶ τὴν φιλοσοφίαν, ἀποτελοῦσι τὴν ἀληθινὴν καὶ σταθερὰν ἐθνικότητα, καὶ τὴν κοινὴν δύναμιν (α). Διὸ, ὅταν ἐκλονίσθησαν αἱ δύο τελευταῖαι βάσεις: ἡ φιλοσοφία, λέγω, ἀπὸ τὴν σοφιστικὴν, καὶ ἡ νομοθεσία ἀπὸ τὴν δημαγωγίαν, ἀπεχωρίσθη καὶ ἡ ἔννοια τοῦ ὀσίου, ἠσθένησε καὶ ἠλαττώθη. Διὰ τοῦτο πρῶτον διεφθάρη, καὶ ἠσέθησε, καὶ ὕστερον ἐδουλώθη τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ἡ Ρώμη καὶ οἱ λαοὶ, ὡς βεβαιοὶ ἡ γενικὴ ἱστορία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Κάνεν ἐλεύθερον ἔθνος ὑψωθὲν, δὲν ἔφθασε γρηγορότερα εἰς μεγαλητέραν περιωπὴν τελειότητος καὶ δόξης· οὔτε ἔχασε πάλιν εὐκολοτέρως τὴν ἀνεξαρτησίαν του, ὡς τὸ Ἑλληνικόν· οὔτε παρεδέχθη μετὰ πλειοτέρας πεποιθήσεως τὰ δόγματα τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ὡς οἱ Ἕλληνες.

Τὸ πρῶτον εἶναι ἀναντιρρήτως ἀποτέλεσμα τῆς ἐπηρείας τοῦ κλίματος, τῆς νομοθεσίας, τῆς φιλοσοφίας, τῶν μυστηρίων κ.τ.λ. Τὸ δεύτερον: ἤγουν ἔχασε τὴν ἐλευθερίαν του ἔνεκα τῆς παρεκτροπῆς αὐτῆς τῆς ἰδίας ἐλευθερίας, τῆς σοφιστικῆς διαφθορᾶς καὶ τῆς ἀμελείας τῶν νόμων.

Κατὰ τρίτον δὲ λόγον παρεδέχθησαν οἱ Ἕλληνες τὰ δόγματα τῆς νέας θρησκείας τοῦ Χριστοῦ· διότι τὰ πνεύματα εἰς τὴν Ἑλλάδα ἦσαν προητοιμασμένα ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰ μυστήρια. Αὐτὰ διδάσκοντα ἓνα δημιουργὸν τοῦ παντός, τὴν ἀθχνασίαν τῆς ψυχῆς, τὴν μέλλουσαν ποινὴν τοῦ κακοῦ, καὶ τὴν αἰώνιον μακαριότητα τοῦ δικαίου, παρέδωκαν καὶ τοιαύτας ἀρχὰς

(α) Οἰκίζοντές τε πόλιν, οὐδενὶ ἄλλω πεισόμεθα, εἴαν νοῦν ἔχωμεν, οὐδὲ χρῆσόμεθα ἐξηγητῇ, ἀλλ' ἢ τῷ πατρίῳ [Θεῷ].

(Πλάτ. Πολίτ. Βιβλ. IV.)

εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐσωτερικῆς διδασκαλίας τῆς φιλοσοφίας. Αἱ μονάδες τοῦ Πυθαγόρου, καὶ ἡ γενικὴ ἀρμονία ἀρχομένη ἐτελείωνεν εἰς τὴν αἰδίων μονάδα, κέντρον τῆς παγκοσμίου ἀρμονίας. Ἡ μετεμψύχωσις ἔφθασεν εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς· ὁ ὑπέρτατος νοῦς τοῦ Ἀναξαγόρου, τὸ αὐτὸ καθ' αὐτὸ μεθ' ἑαυτοῦ αἰεὶ ὄντοσ τοῦ Πλάτωνος· ἡ διδασκαλία, ὁ βίος καὶ ὁ θάνατος ὑπὲρ τῆς ἀληθείας τοῦ Σωκράτους. Αἱ ἀφρημένα ἰδέαι τῆς ἀκαδημίας, ἡ αὐστηρὰ φιλοσοφία τῶν Στωϊκῶν· αὐτὰ, λέγω, πάντα προητοίμασαν τοὺς Ἕλληνας, διὰ νὰ δεχθῶσι τὰς ὑψηλὰς ἀληθείας τῆς ἀγιωτάτης καὶ καθαροτάτης θρησκείας, στηριζομένης εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ θεοῦ, καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ὅλα ταῦτα τοὺς ἠνάγκασαν νὰ πιστεύσωσιν εὐκολοτέρως εἰς τὰ νέα δόγματα, καὶ νὰ φθάσωσιν οἱ ὀπαδοὶ αὐτῆς διὰ τῆς χάριτος τῶν νοερῶν ἐλλάμψεων μέχρι τῆς πηγῆς τοῦ φωτός καὶ τῆς ἀληθείας (α). Περιπλέον οἱ Ἕλληνες ἀπολέσαντες τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἔχασαν μετ' αὐτῆς πᾶσαν εὐημερίαν. Ὅθεν δυστυχοῦντες καὶ καταπιεζόμενοι κατέφυγον εἰς τοὺς κόλπους τῆς θρησκείας τῶν δυστυχοῦντων, τῶν ταπεινῶν καὶ ἀδυνάτων διὰ νὰ ζητήσωσιν ὑπομονὴν καὶ παρηγορίαν εἰς τὰ παρόντα, δεινὰ· παραμυθίαν καὶ ἐλπίδα εὐτυχιστέρου μέλλοντος, καὶ τὴν μετὰ θάνατον ὀλβιότητα.

(α) Ὁ Εὐσέβιος καὶ ὁ ἅγιος Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς βεβαιοῦσιν ἐξαιρέτως τὴν ἐπήρειαν τῶν μυστηρίων εἰς παραδοχὴν τῶν θείων δογμάτων. «Ὡ τῷ ὄντι, ἐκφωνεῖ ὁ δεύτερος, Ἅγια Μυστήρια! ὦ φῶς καθαρὸν! ἀποποβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν θαυματοῦμαι καὶ ἅγιος γίνομαι μουσόμενος» κ.τ.λ

Διὰ νὰ γνωρίσῃ δέ τις, πόσον συνήργησεν ἡ φιλοσοφία, πρέπει νὰ μελετήσῃ τοὺς πρώτους θεῖους Πατέρας τῆς ἐκκλησίας, παραβάλλον π.χ. τοὺς λόγους τοῦ Σωκράτους περὶ τοῦ ἡθικοῦ ἔρωτος εἰς τὸ Συμπόσιον τοῦ Πλάτωνος, μετ' ὅσα λέγει περὶ θεοῦ ἔρωτο, ὁ Ἀρεοπαγίτης Διονύσιος, εἰς τὸ περὶ θεῶν ὀνομάτων θεῖον αὐτοῦ σύγγραμμα.